

Kiss Benedek

Élettöredékek

Lelki személtáda?! – És egy megaláztatás

Még egyetemista koromban kezdődött, hogy volt egy stabil beszélgetőtársam, Liskó Ici csoporttársam személyében, akivel a Náracisz presszóban egy kávé mellett rengeteget beszélgettünk, pontosabban szólva „lelkiztünk”. Itt minden kölcsönös volt, nem okoztunk egymásnak pszichés gubancokat. 1964-ben ehhez társult számomra egy szerelmi partner, Dianna, akivel kölcsönös szerelemben sokat ültünk szintúgy a Náraciszban, és sokáig ugyanúgy kölcsönös beszélgetőtársak is tudtunk lenni. Tudtam, s ő sem titkolta, hogy a belvárosi nagypolgári körből való, s már házasságról volt szó (gyerekünket hordta a szíve alatt, s úgy tervezgette, hogy végzés után lejön velem tanítani Akasztóra, mert ott fogja igazán megtapasztalni, honnan is jövök én), mikor kapcsolatunkba belevágott a mennykő. Családja addig engedte „játszadózni”, de ez már sok volt nekik, s elképzelhetetlen volt számukra, hogy így alakuljanak a dolgaink. Bármennyire szerettük is egymást, „utánanyúltak”, s szétszakítottak egymástól bennünket. Dianna utána – mert tovább is találkoztunk – másról sem tudott beszélni, mint hogy nem tudom elképzelni, micsoda „sötét erők” vannak a háttérben, amik őt is mozgatják. Heteken át ezt próbálta megértetni velem, ragozta és részletezte, anélkül, hogy konkrét dolgokat is elárult volna. Én szomorúan hallgattam, s tudtam úgyis, hogy miről van szó, s ő meg szintén nagyon szomorúan beszélt, s amíg lehetett, részletezte a helyzetet. Én mást nemigen tudtam tenni, mint fölháborodott lélekkel hallgatni a szörnyűségeket. Talán akkor kezdődött, hogy én tehetetlen fölháborodással ugyan, mindenkit szívesen meghallgatok, ha jaját-baját mondja. És bizony mondták, egyre többen, s egyre fölháborítóbb személyes ügyek kerültek elő. Lelkem egyre inkább háborgott, de csak nyeltem, s együttérzőn hallgattam. Nagy, sokszor már elviselhetetlen pszichés nyomás volt már ez rajtam, ráadásul ott voltak a magam nyavalyái is. Kati, a feleségem, miután 1966-ban összeházasodtunk, megértéssel, sőt együttérzéssel megpróbálta a lelki nyomorúságot tompítani, de ez igazából édeskevés volt. Egy kirívó példa a sokból: csoporttársam, Horváth Zsóka lehetetlen helyzete a szintén csoporttársammal, sőt barátommal: Utassy Dzsóval szemben. Kapcsolatuk már a Ráday utcai kollégista korunktól tartott, s a vége az lett, hogy Zsóka 1968-ban teherbe esett. Mindenféleképp meg akarta szülni a gyermeket, de Dzsó hallani sem akart a házasságról. Márpedig a gyerekek apa és apai név kellett. Zsóka, sokszor sírva, hete-

ken keresztül rágt a fületem, hogy beszéljek veled, mert egyedül rám hallgat. Hosszú és kínos beszélgetések kezdődtek Dzsóval, aki megkötötte magát, hogy nem, azért sem. Sérülékeny és nagyon gyenge idegrendszerem volt addig is, író-olvasó találkozók felolvasás közben többször is elsírtam magam, s ez a két oldalról való lelki nyomás bizony nagyon megviselt. Dzsó végül megértette, hogy gyereke születik, s év vége táján, mikor Zsóka már nagy pocakkal járt, beadta a derekát, és összeházasodtak. Így született meg a kis Dzsó 1969 elején. Persze Utassy nem véletlenül nem akart házasodni, hiszen normális családi életükhöz bizony nagyon hiányoztak a feltételek. Albérletét felmondták, kénytelen volt a Várna utcai munkahelyén állandó éjszakai ügyeletet vállalni, hogy éjjelente fedél legyen a feje felett. Saját lakásra akkor gondolni sem lehetett, és sokáig, míg csak Örkény István közbenjárása után ez meg nem oldódott, hárman háromfelé laktak, Dzsó Pesten, Zsóka anyósánál Bükkszenterzsébeten, kis Dzsó meg Récicsen, Dzsó anyósánál nevelkedett-növegett. Fölháborító helyzet volt, s az előzményekkel együtt pszichésen engem is nagyon megviselt. De ez csak egy volt a sok eset között, mert folyamatosan hallgatnom kellett más barátaim nyavalyáit is, aminek következménye az lett, hogy idegileg teljesen megviselődtem. Ennek meg az lett a következménye, hogy presszóban, éttermekben többször is a falhoz vagdostam a poharamat. A pincérek szerencsére nem csináltak balhét miatt, hanem rendben kivezettek az utcára. – De volt egy hasonlóan kínos helyzetem Nyíregyházán, ahova fiatal barátommal, Mózsi (Sánta) Ferivel utaztunk le egy nagy kollégiumi bálra, ugyanis Áron öccse ott tanult. Nagy vidámsággal érkezünk, s kedvünket fokozta, hogy ott még működött a vasúti konflis, s az az ötletünk támadt, hogy azzal menjünk a kollégiumba. A külvároson keresztül, elég hosszú úton nagyon jól szórakoztunk. Áron már várt bennünket, mindjárt el is helyezett a vendégszobába, de közben a nagyteremben szólt a zenebona, az Illésék játszottak, s teli volt táncoló diákokkal. Áron és Feri már mentek is „nőzni”, azaz Áronnak nem kellett, mert láthatóan körülzsongták a kollégium lányai. Én viszont mindjárt belebotlottam az italozósobába, sört lehetett kapni, s mindjárt gyökeret is eresztettem ott. Jó helyen ültem, egyik üveg jött a másik után, a zene is behallatszott, s lassan-lassan egy beszélgető-trécselő társaság közepén találtam magam, érdekes voltam számukra, mint fiatal pesti költő. A vicceseléstől kezdve sok minden előkerült, de ahogy író-olvasó találkozók is lenni szokott, végül a „politizáláshoz”, személyes bajaik és mindenféle fontos probléma megtárgyalásánál kötöttünk ki. Én a szokásos módon leginkább hallgatója voltam az ezerféle bajnak, ami csak úgy áradt belőlük, fölszakadtak a gátlások, s ha nem is remélhetek megoldást rájuk, volt egy okosnak hitt érdeklődő ember, aki meghallgatta őket. (Ne feledjük, hogy a Nyírség, a kapcsolódó szatmári és beregi részekkel, az ország legmostohább, legelmaradottabb vidéke volt, s ők leginkább onnan jöttek.) A panaszáradat és a sok üveg sör is megtette a magáét, s ahogy szokott lenni (bevezetésképp), egyre erősebben forgattam-szorongattam a poharamat, míg végül egy hirtelen mozdulattal a szemközti falhoz vágtam. Hirtelen csönd lett, szerteszét szóródtak a cserepek, szilánkok, s a társaság, ahogy a döbbenetből magához tért, ellenem fordult, és majd meglincselte, mondván, hogy sérülést is okozhattam volna valamelyiküknek. Ilyen nem történt szerencsé-

re (történhetett volna!), de néhányan a józanabbak közül bevezettek a szobánkba, s gondosan lefektettek. Egy ideig nem tudtam elaludni, arra is emlékszem, hogy Mózsi Feri bejött egy lánnyal – de aztán „filmszakadás” utunk későbbi történéseit illetően. – De ha már a nyíregyházi főiskolai kollégiumról szoltam, szólnom kell egy másik, szintén a hatvanas évek végi-hetvenesek eleji másik útról is Mózsi Ferivel. Egy szomszédos kisvárosban, Nagykállón lakott ugyanis könyvtárigazgatóként Ratkó József, mindkettőnk nagy barátja. S mindkettőnk szerint nagy költő. Egyszer fölmerült, hogy meg kéne látogatnunk, minden különösebb indok nélkül. Útra is kerekedtünk, de mikorra vonatunk bepöfékelt a nyíregyházi állomásra, az összekötő nagykállói busz már elment. Mit csináljunk? Tanakodtunk, s mivel várni a következőre semmi kedvünk sem volt, elhatároztuk, hogy gyalog vágunk neki a tízegynéhány kilométeres útnak. S már indultunk is – fiatalok voltunk. Szerencsére a város határán az út mellett találtunk egy szeméttelrakót, s ott egy kilyukadt gumilabdát. Nosza, Feri az út bal oldalára állt, én maradtam a jobbon, s egymást szöktetgetve-passzolgatva megindultunk Nagykálló felé. Az úton végig egyetlen autóval sem találkoztunk, viszont jól szórakozva alig vettük észre, hogy már Nagykállóba értünk. Jóskaát persze a könyvtárban találtuk, kimondhatatlanul örült a váratlan vendégeknek, s csapot-papot otthagyva már vitt is bennünket sörözni. – Tudnivaló, hogy Ratkó az egész környék szegényeinek, kiszolgáltatottjainak közismert patrónusa volt, aki összeköttetései révén sok hozzá fordulónak segített elintézni – vagy elintézte – bajos hivatali dolgait. Mindenkit meghallgatott (mint én otthon), ő maga viszont nem volt panaszkodós fajta. Most viszont ömlött belőle a keserűség, s szinte otthon, náluk is egész este ez volt a téma: kedvenc kisfia megbetegedett, még hozzá leukémiát állapítottak meg nála, ami Magyarországon akkor gyógyíthatatlannak minősült. Mindent megpróbáltak, hiába. Viszont valahogyan tudomására jutott, hogy egy nyugati orvos egy nyugati kórházban biztató eredményeket ért el a betegség gyógyításában, s szeretne volna kisfiát kijuttatni ottani kezelésre, de az akkori párt-fórumfaktum: Aczél elvtárs hallani sem akart róla, mondván, hogy nem hisz benne. Jóska minden követ megmozgatott, s a végén már azzal is beérte volna, hogy az illető intézménytől és orvosától gyógyszereket szerezhessen be legalább – minden hiába volt. (El lehet képzelni egy édesapát, akinek szeme előtt fonnyad el és hal meg a fia!) Mikor Mózsi Ferivel hozzá érkeztünk, ennek a hosszú kálváriának első stációjánál tartottunk, s érthető volt Jóska és a család hatalmas bánata, kataton letargiája. Mi alig szólhattunk hozzá, vigasztalni sem igen lehetett őket, csak tehetetlen dühünkben káromkodni tudtunk. – Aztán a sok-sok rám zúduló szörnyűségek között szeretnék elmondani egy szintén nevesíthetőt. Antológia-barátom, Péntek Imre (azaz mindenkinek Filozófája) az idő tájt Miskolcon, az ottani irodalmi-művészeti körök között kereste a mindennapi betevőjét. A világ legmegbízhatóbb teremténye, de teli jóindulattal. És tehetséggel is. Hazafelé tartván mindig megállt nálunk, s elmesélte, mi a helyzet az ottani folyóirat, a Napjaink körül. Általában panaszait mondta, de egyszer úgy jött, hogy felmondott, otthagyja Miskolcot, mert már nem bírja tovább. S elmondta, hogy többen is feljelentették nézetei miatt, s a végén bökte ki, hogy ő is feljelentette őket. Ez nekem is sok volt, s ajtót mutattam neki, mondván, hogy semmilyen

följelenővel nem kívánok egy tálból cseresznyézni. S el is ment. De hál' istennek, nem sértettem halálra, mert azóta is, máig egyik legbensőségebb barátom. Botorságaihoz hozzászóltam, de nem lehet nem szeretnem és hosszan haragudnom rá. Ugyanakkor éppen Ratkó Jóskára és Filozkára is gyermekeink is jól (és jó szívvel) emlékeznek. Filosz arról mesélt nekik, hogy a világ teli van hatalmas spenótmezőkkel, amiken sóska tehének lakmároznak. Ezért olyan jó a sóskafozélék és a tej. Ratkó meg (eredménnyel!) azzal etette őket, hogy a gyufa a gyufafán terem. Csak el kell ültetni egy virágcserepben egy gyufaszálat, aztán kitartóan locsolgatni, s kinő majd belőle a gyufafa, ami teli lesz gyufaszálakkal... (Én ezeket és a hasonlókat nagyon értékeltem, mert magam, s Kati is, csak mesekönyvek-ből tudtunk nekik felolvasni.)

De ekkor, a 70-es évek legelején ért életem talán legnagyobb megaláztatása is, ami szintén „személtáda-mivoltomhoz” kapcsolható. Megjelent frissen első kötetem, jó fogadtatással, s Balla Zsófia Erdélyből, akiknél pár éve szép délutánt töltöttünk, ekkor érkezett Magyarországra. Kitüntetésnek vettem, hogy engem keresett meg azzal a kéréssel, elkísérném-e az Új Írás szerkesztőségébe, mert verseket hozott nekik, s ne kelljen ismeretlenül odamenni. A megbeszélés időben oda is mentünk, mondtuk, kik és mi járatban vagyunk, s azt mondták, rendben, üljünk le a fal melletti székekre. És ment közben valami szerkesztőségi purparlé. Eltelt fél óra, egy óra is eltelt, de miránk, mintha ott se lettünk volna, senki sem figyelt. Már nagyon háborogtam, mondtam Zsófinak is, hogy ez már disznóság, mikor nyílt az ajtó, és bebotozott Réz Pál. Ahogy körülnézett, meglátta Zsófit, s örvendezve egyenest felénk tartott. – Zsófi! Hát maga itt?! Mért nem kerest meg?! – mondta s kérdezte egy szóval Réz Pál, s ahogy összeölelkeztek: mint akiket seggbe rúgott az ármány, megéledt a szerkesztőség. Farkas Laci, az örökös rovatvezető, akit egyedül, a futballpályáról is ismertem, egy perc alatt ott volt, s rám se tekintve mondta: Verseket hozott, Zsófi! Adja őket gyorsan, már meg is nézem! Váci meg, akit ugyanúgy nem ismertem, soha egy szót sem váltottunk, mint a többiekkel, az íróasztal mögött állt, s hangosan átszólt hozzánk: Zsófi, volt már Pesten színházban? Nem? Azonnal föl hívom egy barátomat, Keres Emilt, aki színházigazgató, és rögvést megkérem, hogy tegyen félre magának jegyet! – És már telefonált is. Éreztem, hogy beteges dolog, ami történik körülöt-tünk, Váci ennél jobban be sem mutatkozhatott volna. Mivel mindenki Zsófikát kezdte ajnározni, én szép lassan fölálltam, az ajtóhoz mentem, és csendben, búcsú nélkül, szörnyen megalázott érzésekkel eloldalogtam. Senki sem vette észre.

Betegségem: A mumpsz és a „tökítisz”

Gyerekeinknek bizony életük elején sok jajuk-bajuk-betegségük volt. Ebben vezetett Balázska, az „öcs”, míg Virágot keményebb fából faragták. Mindenesetre nem volt fölösleges, hogy „családi szervezésben” gyermekgyógyász járt vizsgálni, ellenőrizni őket. És ki kell térni kicsit arra, hogy Kati unokanővére, Pusztai Éva velem egyidős vegyész mérnök volt (édesanyja meg Kati keresztanyja), férje viszont dr. Bolla Kálmán orvos (sőt egy ideig kutatóorvos), aki nagy ismeretségi körrel rendelkezett a szakmában. Mivel találmányi díjazását nem volt hajlandó

megosztani – mint ahogy szokásban volt – a főnökeivel, egyik helyről a másikra vetődött, míg végül sikerült – családostul, két kislánnyal – Svájcba disszidálniuk. Aztán, ahogy lehetett, jöttek haza. Itthon is céget alapítottak, és attól kezdve kettős életet élnek. S máig ők a legközelebbi rokonaink-barátaink, s egészségügyi kérdésekben a segítőkink, konzulenseink. De Balázskánknak – főként – nem volt elég a gyermekorvos, Gizike doktornő gondviselése, mert korán megnyilvánuló „pszeudokruppa” volt, amivel mi is akkor kezdtünk ismerkedni. A torok és a gége olyan fokú összehúzódását jelentette, ami fulladási tünetekkel járt. (Nekem eszembe jutott nagyanyám öccsének, Józsikának emlegetése, aki korán, torokgyíkban halt meg – ez akkor gyakori és gyógyíthatatlannak tűnő gyermekbetegség volt. Talán ennek a mai mutánsa lehet a pszeudokruppa?!) Virágot kevésbé érintette, de Balázst többször is elkapta. Emlékszem egy esetre, kétéves lehetett, ahogy karomban tartottam, és némán potyogtak a könnyei, mert hangot adni nem volt levegője. Az egész gyerek olyan volt, mint egy lüktető sejtömeg, amiből csak segítséget váró szemecskéi „ordítottak ki”. Rohantam telefonálni a Böszörményi úti telefonfülkébe, hogy gyors mentőszolgálatot kérjek. Igen ám, de elfelejtettem az izgalmakban a betegség nevét, s a tünetek körülírása kevés volt ahhoz, hogy kijöjjenek. Végül beugrott a szó: pszeudokrupp, s ahogy kimondtam, gyorsan bocsánatot kértek, s mondták, hogy azonnal indulnak. A László Kórházba kellett vinniük. – (Egy későbbi alkalommal szívszorító dolog történt: Nehezen tudtunk tőle elválni, mert nem akart ottmaradni, s mikor végül is hazaindultunk Katival, úgy jött ki, hogy annak a kórteremnek az ablaka alatt kellett elmennünk, ahol ágyat kapott. Benéztünk persze az ablakon, meg is látott bennünket, de dacosan azonnal elfordította a fejét.) Ám nem volt elég a pszeudokruppos fenyegetettség, megkapták a mumpszot is, mint gyakori gyermekbetegséget – előbb Virág, majd Balázska is. Gizike doktornő persze ágyba parancsolta őket, de aztán ennyi volt, mondta, jobb, ha mielőbb átesnek rajta. Igen ám, de én, mivel gyermekkoromban nem estem át rajta, megkaptam. Vagy két napot kóvályogtam otthon, míg végül rászántam magam, s bementem a Szent János Kórház illetékes vizsgálójába. Itt nagyon érdekes kép fogadott – vagy 6-7 fehér köpenyes orvost találtam diskurálni, mintha konzíliumot tartottak volna. Végül egyikük a székbe ültetett, megnézte a torkomat, s írt sebtiben egy receptet, de egy szót sem szólt. Már kifelé mentemben visszafordultam, s megkérdeztem, nem mumpszról van-e szó. De igen – válaszolta, s én tovább kérdeztem: mivel még ma vidékre kellene utaznom, elmehetek-e? Nyugodtan – válaszolta. S aznap este tényleg Martonvásáron Kilencek-találkozó volt, s el kellett volna utaznom. Ám mire hazaértem, olyan rossz állapotban voltam (felszökött a lázam is), hogy úgy gondoltam, azonnal le kell feküdnöm. S így feküdtem két napig, mikor feleségem úgy jött haza a munkahelyéről, hogy egyik kollégájától hallotta: felnőtkorban a mumpsz nagyon veszélyes lehet, rámehet a herékre. S én akkor felordítottam, hogy már rá is ment: két napja nagyon fájnak, de azt hittem, csak rosszul aludtam, és megnyomódtak. Azonnal csörgettük Bolla Kálmán sógort, aki jött is hamarosan. Nem sokat kellett vizsgálnia, egyértelmű volt a helyzet. Feldúltan káromkodott, hogy miért csak most szóltunk – azonnal jeget hozatott, s elkezdődött heréim jegelése. Ez ment pár napig, de sajnos elkéstünk vele, s miközben végig magas lázam volt,

bal herémen már nem lehetett segíteni. Elpusztult, s mivel volt már rá eset, hogy enélkül is sérült spermákat termelt, ettől fogva ez katasztrofálissá vált. Nem akartam „eltávolíttatni”, ami azt jelentette, hogy nemi életem egész életemben már tönkre volt téve. Kati még erősebb pesszáríumot kapott, s felelőtlenség lett volna tőlem később új szexuális kapcsolatokat létesíteni. S azon túl, hogy intim dologról volt szó, ami miatt szégyenkeztem, idegileg kimondhatatlanul megviselt a dolog, magamban őrjögtem, és nehezen viseltem el a frusztráló gondolatot. És a lázam annyira kitartó volt, hogy Kálmán befektetett egy barátjához az Orvostovábbképző Kórházába, a Szabolcs utcába, megállapítani hosszas lázas állapotom okát. Miközben bent fektettek, s egy hónapig vizsgálgattak, nem találtak semmi szervi okot rá. Egyszer már volt egy „heureka” állapot, mikor is ráfogták az egészet a még meglévő manduláimra. Egy gyönyörű orvosnő operált, aki szinte szexuális helyzetbe hozott: hosszú combjai közé szorította az én combjaimat, s bár kétszeres fájdalomcsillapítót adott (többet nem mer, mondta), olyan érzékeny volt továbbra is a torkom, hogy biz én köpködtem, hörögtem, míg nehezen megszabadított manduláimtól. S aztán kiderült, fölösleges volt, mert a láz maradt tovább. – Egy hónapon át egyetlen látogatóim voltak: feleségem, Kati és Bolla Kálmán doktor. És Kálmán nem győzte hangsúlyozni, hogy ha legközelebb szükséges lesz, csak olyan orvoshoz fordulhatunk, akit ő ismer és ajánl. Mindenesetre egy hónap után kis Fiajtán haza kellett fuvaroznia, s a kórházból azzal engedtek el, hogy ne is törődjek a lázzal – majd elmúlik. De Kálmánnak volt még egy ötlete: megkerestette velem a híres professzort, Pertorini Rezsőt. S így is lett: a Völgy utcai rendelőjében fogadott, mint pszichológus-pszichiáter, s elvittem neki a betegségemben írt hosszú poémámat: a Böjti szelet. Legközelebb, mikor elolvasta, azt mondta, tovább nem is kell magyarázkodnom, poémám választ ad minden kérdésére. Megállapította a kórismét is: mániákus depresszió. Gyógyszert is írt, a Fluaxolt, amit akkor csak Hollandiából lehetett beszerezni, mondván, hogy sógorom be fogja tudni szerezni. (S így is lett: Kálmán hosszú éveken keresztül beszerezte a különös gyógyszert, még akkor is, mikor családostul már Svájcba disszidált. S ekkor rábízott a legkedvesebb barátai egyikére: dr. Fohn Márta pszichiáterre, aki több évtizedig kezelt, havi megjelenésekkel, s mivel „angyal” volt, akivel össze is szerelmesedtünk, tiszta, szinte testvéri kapcsolat alakult ki köztünk, míg csak ő is le nem robbant. S akkor továbbadott az egyik barátnőjének. Mikor már nálunk is hozzáférhetővé vált a Fluaxol, egy idő után ő szüntette meg a szedését; a tartós szedés következményeit elkerülendő, más, immár szájon át szedhető tablettára váltva. De a háromheti találkozások máig tartanak. – Ám a lázam is sokáig megmaradt, s úgy múlt el, szinte észrevétlen, s nem tudtak rá más magyarázatot, mint hogy idegláz volt, hiszen annyira kikészültem idegileg, hogy más nem indokolta.

Hosszú betegeskedésem alatt tulajdonképpen csak egy látogatóm akadt: Kovács Pisti: ő is már a vége felé jött, s a maga jovialis módján újságolta, hogy ismeretségi köreinkben az a szólás járja, hogy Kiss Bence megkapta a József Attila-díjat, meg a „tökítiszt”. Ebből csak a „tökítiszt” volt valós, a József Attila-díjat jóval később kaptam meg. És felbukkant – akkor ismerkedtünk meg – váratlanul Kőszegh Ferenc is, aki arra akart rávenni, hogy ismerkedjem meg egy nagyon

tehetséges színinövendékkal: Haumann Péterrel. (És bár Haumann Pétert nagy színésznek tartom, személyesen soha nem találkoztunk.) Aztán végül hónapok múltán megjelent „barátom” is – Utassy Dzsó. Mintha mi sem történt volna, olyan hangot ütött meg, sőt, nagy magabiztossággal kijelentette, hogy ilyen betegség nincs, és én csak szimulálok, hogy ne kelljen részt vennem a Kilencek szépszámú találkozóin. Annyira kihozott a sodromból, hogy egyszerűen kidobtam. S hihetetlen, de belevigyorgott az arcomba, s azt mondta: esze ágában sincs elmenni. S mint sokszor, akkor is ő győzött: végül is megbékélten váltunk el. S attól kezdve megint napi vendég lett nálunk. De ennek az időszaknak – 1972 – volt számomra egy másik, mondhatni, nagyon kellemetlen eseménye is. Mégpedig második kötetem címének megtalálása és magának a kötetemnek sorsa. A szerződést a Szépirodalmi Kiadóval még első könyvem megjelenése után, és szinte anyag nélkül kötöttük meg. Ebből lett a baj. Úgy érzem, kis válságban is voltam, de nagyon nehezen jöttek a versek, ráadásul sok volt köztük a „modernista” stílusgyakorlat. Húztam-halasztottam a kötet leadását, s ki tudja, hányszor hosszabbítottam meg. Nem voltam elégedett vele, s jó címet sem találtam hozzá. Ebbe a címbe szerettem volna belecsempészni a „láz” szócskát, de Utassyval együtt sem tudtunk megfelelőt találni – ugyanis őt is bevontam a címkeresésbe. Végül egy szégyenteljes levél vetett véget a huzavonának. A kiadó igazgatójától, Illés Endrétől kaptam. Ebben elejétől végéig felháborodásának ad hangot, megjegyezve még azt is, hogy neki sok nagy költővel-íróval volt dolga, de egyiknél sem tapasztalt ilyen felelőtlenséget. – Erre már lépnem kellett, s egy érdektelen ad hoc-címmel (Békesség nektek, utak!) leadtam közlésre végül az ilyen-olyan kötetemet, már ahogy összeállt. Hamarosan, 1973 tavaszán már meg is jelent. S fogadtatása olyan volt, amilyen lehetett: nagyon vegyes.

Buda Ferivel Bulgáriában

A 70-es évek elején, úgy nyár vége táján mindennapjaimban egy hihetetlennek tűnő öröm ért. Buda Feri kapott két hónapos ösztöndíjat Bulgáriába, s mivel úgy gondolta, neki egy hónap is bőven elég lesz, a másikat följánlja valakinek. Nos, ez a „valaki” én voltam. Az egész ügyet miniszterialisan is sikerült elintézni, s türelmetlenül vártam az indulást. Mikor eljött az időpont, az utolsó estét Nagy László vendégeiként töltöttük, hogy eligazítson bennünket a bolgár ügyekben egy kicsit, s címeiket-neveiket mondjon, akikkel jó lesz találkozunk. Nagyon emlékezetes, kicsit patriarkális este volt: körülültük az asztalt, melyen egy halom dió volt, s beszélgetés közben László tördöste őket, s egy-egy darabot Ferinek, egyet nekem nyújtott, s egyet végül maga eszegetett meg. – Innen jóformán egyből a repülőtérre mentünk, mert éjszakai géppel utaztunk. (Mindketten először utaztunk repülőgépen, s nagyon élveztük.) Mikor megérkeztünk, s kiszállva mentünk az útlelvizsgálat felé, újabb meglepetés ért: a pilóta akasztói születésű volt, akinek nevét is tudtam, s aki a nagybátyám példája nyomán lett repülő. Oda is mentem hozzá, s váltottunk néhány mondatot. A formásokon átesve végre a várócsarnokba mehettünk, s mindjárt találkoztunk is a ránk váró tolmácskánkkal – egy középkorú, hajdani szőlőbalerina hölgy volt, akinek férje magyar lévén, így

tanulta meg nyelvünket. Taxiba ültünk, s első szállásunkra: egy neves szállodába vitt bennünket. Itt egy kétágyas szobát kaptunk Ferivel. (S később is, mivel több szállodát is „meglaktunk”, mindig kétágyas szobát kértünk.)

Jóformán még meg sem melegedtünk, másnap jött értünk a tolmácska, s vitt bennünket „raportra”: egy tágas, nagy teremben találtuk magunkat, ahol vagy 25-30 fős embercsoport várt ránk: írók, irodalomkritikák, szerkesztőfélek; a pulpitusra ültettek, s elkezdtek kérdéseikkel bombázni bennünket – milyenek a magyar kulturális viszonyok, az irodalmi élet, folyóiratok és kiadók, s effélék. Feri „hála Istennek, nagyon okosan válaszolgatott, én végig hallgattam, mint egy hal. Mikor végre véget ért a „szeánsz”, az Írószövetség főtitkára, Bozsidári Bozsilov várt bennünket irodájában. (Ilyen mókás nevet az ember azonnal megjegyez.) Sovány, szálas, nyurga ember volt, s ami a lényeg: Pliszka konyakkal kínált bennünket. (Ez aztán a későbbiekben is kedvenc italunkká vált.) Bozsilov az ottani viszonyok között neves költőnek számított, ám én úgy vettem észre, hogy inkább orosz típusú csinovnyik – hivatalnok – volt szegény. – Következő nap reggel egy neves költő és főszerkesztő (a Literaturny Front, vagyis az ottani Élet és Irodalom főszerkesztője, nagy pártkorifeus) jött a szállodába értünk – név szerint Ljubomir Levcssev (aki rövidesen bolgár kultuszminiszter lett). Saját kocsiján elvitt bennünket a nevezetes Bozsencibe, és még jó pár különösebb, gazdag bolgár ornamentikájú helyre. Ferivel oroszul jól megértették egymást. Ez nagyon gazdag program volt, mint a Feri által szorgalmazott látogatásunk a Néprajzi Múzeumban. Ott is több óráig elnézelődtünk. – Harmad- vagy negyednapja lehettünk Szófiában, mikor legnevezetesebb útja (a Proszpekt) mellett sétáltunk Ferivel, aminek nagy része sárga keramitkockákkal volt kirakva, s amiről nem volt olyan bolgár, aki meg ne említette volna, hogy ez magyar mintára van így. Mellettünk ment a trolibuszforgalom, s egyszer csak szembejött velünk Gencso. Gencso Hrisztov, a bolgár műfordító és költő, akivel még otthon közel kerül- tünk egymáshoz, s aki már mindkettőnkől sokat fordított. A kölcsönös ölelkezés- lapogatás után szinte egyszerre kérdeztük, hogy mit is keresünk éppen ott, hisz mesébe illő volt ez a találkozás. Gencso elmondta, hogy éppen egy idénymunká- jának van a végén, magyar csoportnak tolmácsolt, s éppen vitte őket a repülőtér- re, amikor a troli ablakán át meglátott bennünket, s azonnal leszállt. De ez még hagyján! Este utazik haza Haszkovóba szüleihez gyorsvonattal, s nagy szeretettel és rábeszélőkével hívott bennünket, tartsunk vele, és ismerjük meg szüleit, szü- lőhelyét is. Nem sok rábeszélés kellett, gondolván, hogy ez utunkon egy külön- legesség lehet. Találkoztunk is este a pályaudvaron, s mentünk vele Haszkovóba. Haszkovó az egyik legdélebbi város Bulgáriában, közel a görög határhoz, s mint ilyen, tele van a hellénizmus emlékeivel. Gencso szülei nagy szeretettel fogadtak bennünket, bár csak egy szót tanultunk meg addig a bolgárból, ez volt a „tyu- tyun”, ami dohányt jelent, amit Feri szívesen hangoztatott, s ami ráadásul török jövevényszó volt. Gencsoék szülei a szomszédos falvak egyikéből költöztek be a városba, emeletes bérházba, velük élt bátyja is; szülei jellegzetes bolgár embe- reknek tűntek, nagyon egyszerűek és szeretőkészek voltak. Persze Gencso elvitt bennünket először is volt falujába, birkás gazdák közé, ahol mindenkit ismert, s őt is ismerte mindenki. Jellegzetes, ánizsos ízű házi pálinkával kínáltak, s én esté-

re már legszívesebben befeküdtem volna a barikák közé. – Aztán meg – hétvége volt – egy népi motívumokkal átszőtt, igazi bolgár lakodalomba vitt bennünket, pár faluval arrébb. Onnantól volt emlékezetes, hogy (talán a művelődési ház udvarán) miközben a zenekar egyre játszott, mikor énekkel együtt, mikor szó-lóban – s persze népdalokat –, a zömmel népviseletes meghívottak egyszer csak kört alakítottak, és elkezdődött a körtánc, a kóló. Nagyon élvezetes volt hallgatni és nézni. Minket is biztattak, hogy szálljunk be a körbe, de erre egy kis nógatas után csak Feri volt hajlandó. A jellegzetes bolgár nyolcadok persze kifogtak rajta, (a bolgárok ügyes lábmozgásokkal ezeket is „kitáncolták”), de egyáltalán nem rítt ki a körből. Mikor mindenki jól elfaradt, beszállingóztak az emberek a végig terítős asztalokkal telezsúfolt terembe. Ferivel mi is követtük őket, s valahol a terem közepe tájt le is tudtunk ülni. Az ételekre nemigen emlékszem, viszont a sok ánizsos pálinka! Szerencsére sok salátaféle is volt, mert a körülöttünk ülők igencsak nógattak bennünket a koccintásokra. S előbb emelgettük is poharunkat szaporán, de aztán feltűnt, hogy asztaltársaink csak nyelvük hegyét dugják az italba, s úgy teszik vissza, mi viszont magyar mód biz fölhajtogattuk. Ferivel összekacsintottunk, hogy ez így nem lesz jó, s utána mi is csak imitáltuk az ivást. Estére így is eláztunk, s nem emlékszem, hogy Gencso, ki közben el-eltűnőgetett, hogyan szállított bennünket haza. – Másnap reggel Gencso elvitt bennünket a „városi fürdőbe”, ami bizony csak egy csomó hideg-meleg zuhanyzóból állt, s ide járt az egész város. De az előző napi dorbézolás után ez is jólesett. Délután meg egy szomszéd városban jártunk, ahol egy laza, szervezetlen irodalmi kör működött. Annak idején Gencso is tagja volt, innen kezdte aztán vándorútját, s meg sem állt Magyarorszáig. Ennek a látogatásnak sok értelme nem volt, hiszen nemigen tudtunk kommunikálni. Ezt ők is látták, s hamar otthagytak bennünket egy csomó itallal és két cafkával. (A lányok nem érdekeltek bennünket, s így mi is nemsokára leléptünk.) – A következő nap aztán úgy gondoltuk, eljött az ideje, hogy visszatérjünk Szófiába. A gyorsvonaton bevettük magunkat az étkezőkocsiba, s vidáman sörözgettünk. Aztán egyszer csak észrevettük, hogy egy közeli asztaltól figyelnek bennünket. Ez egy kissé visszavetette jókedvünket, de bizton megállapítottuk, hogy érdemes volt Gencsóval jönni.

Szófiában aztán kaptunk hideget-meleget. Először is tolmácskánkat kerestük meg, aki magából kikelve konstatálta, hogy előkerültünk, mert rajta kértek számon bennünket az illetékesek, ugyanis „szökésünkről” ő ugyanúgy nem tudott, mint ahogy másnak sem szóltunk róla. S az egész csínytevés – úgy látták! – nem is lett volna tán olyan „ciki”, ha nem lett volna közben november 7-e. Ugyanis a hagyományos díszfelvonulásra, mint „nevezetes vendégeket”, fel akartak ültetni bennünket a dísztribünre, de hiába kerestek, nyomunk se volt sehol. S akkor valóban nyomoztatni kezdtek utánunk, mert nem tudhatták, mi történt velünk, s hogyan fognak majd „számot adni” rólunk.

Ám úgy tűnik, hamar bocsánatot kaptunk – legalábbis pár nap múlva kocsival leküldtek bennünket Várnába, a tengerhez. Este volt, mikor megérkeztünk, de Feri, mielőtt szállóhelyünket elfoglaltuk volna, azonnal a tengerpartra akart menni. Dideregtető idő volt már, bőven benne voltunk a novemberben, de

legyen: a tengerpartra hajtattunk. A sötét víztükör messzire-messzire ringatta, megcsillogtatta a holdfényt. És Feri hányni kezdte le magáról a ruhát: hiába kérléltük, hogy ne csináljon bolondságot, mindenáron azonnal meg akart fürdeni. S már lábalt is befelé a vízbe, míg csak nyakig benne nem állt, s akkor hihetetlen locsi-pocsiba kezdett, lebukott, hányta maga körül a vizet és különböző „kunszto- tokat” csinált, míg végre vagy 8-10 perc múlva kididergett hozzánk a partra. Erre, bizton mondom, csak ő volt képes. De azt mondta, ha már eljutott a tengerig, fel is avatja! Sebtiben törülközött, és vette vissza magára száraz ruháit, s azonnal egy közeli kiskocsmába mentünk, amit a tolmácskával már kinéztünk, s döntöttük befelé a melegítő Pliszka konyakot. Mikor végre teste megnyugodott, csak akkor mentünk vacsorázni és foglaltuk el szálláshelyeinket. – Másnap aztán világosban láttuk a tengert, a magyar Alföldnél is végtelenebb és beláthatatlanabb hatalmas- ságot, s a látóhatár szélén sorakozó, behajózásra váró hajókat. Csak a sirályok ne lettek volna! Állandó fülsértő rikoltozásuk megszokhatatlan volt. Mikor bemen- tünk Várnába (mert vagy 15 kilométerre voltunk, kint az üdülőterületen, az Aranyhomokon), ott is hatalmas felhőként keringtek, s szörnyű hangjukon kívül az utakra, különösen a főútra pleccsenő ürülékük is nagyon visszataszító volt. Ám mielőtt bementünk a városba, sikerült megszöknünk tolmácskánk vigyázó szemei elől, s bementünk a tegnap is menedéket nyújtó kiskocsmába. Kiderült rögtön, hogy tulajdonképpen matrózkocsmá: tele volt iddógáló matrózokkal. Azért sikerült helyet kapnunk, s a tegnap estére vonatkozóan „másnapos” sört rendeltünk. A közelünkben ülő hajós embereknek föltűnt az idegen nyelvünk, s szóba ereszkedtek velünk. Mikor kiderült, hogy magyarok vagyunk, szinte egyhangúan kiáltottak föl: János! János! Ugyanis volt egy matróztársuk, akit így hívtak, s aki nagyon jó barátjuk volt. Nem is hagytak fizetni bennünket, sőt újabb kört rendeltek. Mikor a kétségbeesett tolmácska végül ránk talált, már nagy összeborulásban voltunk velük. Ez volt az egyik legszebb emlékün- k. Várnából aztán átkocsiztunk Burgaszba, a másik nagy tengerparti kikötővárosba, s végre költővel is találkozhattunk: ott élt ugyanis Hriszto Fotev (aki szerintem az akkori legnagyobb költő volt). Kis királyságot, legendáktól se mentes életmódot ala- kított ki magának (és maga körül), volt egy „irodája”, s ott fogadta vendégeit, mert aki író Burgaszba vetődött, az mind őt kereste meg. (Így persze mi is.) A balatonfüredi költőtalálkozón nemrég már bemutattak bennünket egymásnak, s ő kitűnően emlékezett rám. (Egyébként Kormos Istvánhoz hasonlóan állandóan pulóvert viselt.) Minket is „irodájában” fogadott, söroket rendelt – sokat! –, és ropogtatnivalónak mellé egy szakajtó ún. „tenger gyümölcset”, ami megsü- tött apró halakat jelentett, s csemege gyanánt egyenként lehetett fogyasztani. Értelmes, jó beszélgetést folytattunk, érdeklődött Nagy Lászlóról: hogy van, mit csinál? s Nagy László őt a neve alapján „Lángoló Krisztusnak” fordította. Elégedetten tértünk vissza Szófiába.

Visszatérve már megint költőznünk kellett másik szállodába, de várt ránk Georgi Krumov üzenete: egy napra le akarna foglalni bennünket. Krumov furcsa és – többek szerint – nagyon gyanús ember volt. Ahhoz kétség sem fért, hogy ő a legjobb bolgár fordítónk, hiszen Magyarországon nevelkedvén, anyanyelvi fokon beszélt nyelvünket. S még irodalmi ízlése is volt. Egyénisége nemcsak,

hogy bonyolult volt, de fölmerült vele kapcsolatban – s azt hiszem joggal –, hogy „tégla”, azaz beépített ember. Mindenesetre a kommunista hatalom kegyeltje volt. De mivel egy napra hívtott bennünket, tolmácskánk egy nap szabadságot kapott. – Krumov gyönyörű, nyugati kocsijával eljött értünk, s azt ígérte, hogy valódi bolgár sajátosságokkal akar megismertetni minket. Először is egy delikátesz üzletbe mentünk, ahol nyeles csirkecombszerűségeket ettünk, rántva. Igazán ízlett, és csak a végén mondta meg, hogy békacomb volt. Csigát, osztrigát nem kértünk. Aztán elvitt magukhoz, ahol válogatott italokkal kínált, és beszélgetés közben a legkedvesebb témája a szex volt. Talán azt hitte, hogy erre mi „vevők” vagyunk. Nem voltunk, de kényszeredetten végighallgattuk kalandjait, s bemutatót is tartott: többféle férfi segédeszközt, nőket izgató gumikészítményeket, különböző „kotonokat” vezetett elő, amiket Bécsben szerzett be. Egyszer azonban csak este lett, s kivitt bennünket a repülőterre, mondván, itt kapható a legfinomabb bolgár különlegesség. Természetesen először is sopszka salátát ettünk, amiért Ferivel egyformán rajongtunk. Aztán foszlós, fehér cipócskák jöttek, amikből kézzel szaggatva darabkákat, egy kis edénykében felszolgált különböző fűszerfeleségek keverékébe kellett nyomkodni. Ez volt a „csubrica”, ami igazán ízletes dolog. És következett még néhány különleges fogás – természetesen italok kíséretében –, s végül igazán megelégedéssel fejeztük be a „vacsorát”, s Krumov jóval éjjel felé hazaszállított bennünket. S megmaradt számunkra továbbra is „gyanús” figurának.

De tolmácskánk is szervezett néhány programot, amiről úgy gondolta, hogy érdekelhet bennünket. Mint hajdani balerinának, szabad bejárása volt a Bolgár Nemzeti Színházba, ahol operát is játszottak. Természetesen oda is elvitt, s egy nemzeti darabot néztünk meg, aminek Razbojnik – vagyis A Betyár volt a címe. Beszélő cím lévén követni is tudtuk az előadást, de hogy a szöveget nem értettük, távol maradt tőlünk a hatása. – Néhány költővel való találkozást is elősegített, s ezek közül a legemlékezetesebb az Ivan Pejcevvel való találkozás. Szófia környékén, vidéken lakott, s már ágyhoz kötött beteg volt, amikor meglátogattuk. Úgy is fogadott, nyitott ágy mellett, fürdőköpenyben. Híre volt, hogy komoly hajós múlt áll mögötte, s mivel már a neve említése is rejtélyesnek tűnt, ő volt az Ecki-Becki-Tengerecki Pál, aki Hriszto Fotevnel is tengerészebb tengerész volt. S valóban jó költő lehetett – hosszasan beszélgettünk –, de Fotevtől azért messze maradt. (Mikor évekkel később meséltem találkozásunkat az akkor megismert, korombeli bolgár költő barátainknak, igencsak hitetlenkedtek – volt tehát bizonyos „bukéja”.) – De járkáltunk Ferivel összevissza, Szófia belvárosában, s vagy az Írók Éttermében, vagy a Magyar Kultúra Házában kötöttünk ki. Ennek az utóbbinak is volt vendéglátása, egyrészt megkínáltak egy-egy pohárka konyakkal, másrészt itt lehetett kapni a legfinomabb sopszka salátát. De sok utcai árus is volt, akik helyben süttött bolgár különlegességeket árultak, legfinomabb volt a túrós réteshez hasonlító, foszló fehér tészájú, meleg „bánica”. Aztán persze Feri elcipelte a gazdag felhozatalú, erős keleti hatást szuggeráló piacra is, csak úgy nézelődni. Nem bántuk meg, mint ahogy a városszerte a föld alatt üzemelő sok kiskocsmaszerű szórakozóhelyek látogatását sem, amelyeknek szintén törökös hangulatuk volt. És hát megvolt útközben a „bejاراتott” trafikbódénk is, s nem-

csak a „tyutyunt” (dohány) tanultuk meg, de ugyanilyen fontos szó volt a „kibrit”, vagyis a gyufa. Aztán üres napjainkon hazafelé tartva szállodánkba, volt egy proszpekt-sarki stabil, jókora vendéglőnk is (emelete, vagyis karzata is volt), ahol esténként megittuk a magunk két-három Pliszkáját, elbeszélgetve. Aztán egyszer csak nagyon fontossá vált számunkra. Akkor is, hazafelé, beültünk kicsit iszogatni. Középtájon kaptunk helyet, kis asztalka mellett, s az én helyemről rá lehetett látni a karzatra. S egyszer csak feltűnt egy figura, nagy, kopaszodó fejű, s rátámaszkodva a korlátra, mintha minket figyelt volna, pofákat vágott, s mindenféleképpen feltűnően viselkedett. Egy idő után le nem tudtam venni a szememet róla, s kitört rajtam az addig nem jelentkező üldözési mánia – barátom addig még nem tapasztalhatta meg, mennyire labilis az idegrendszerem. És akkor egyre nyugtalanabb lettem, végzetesen kitört rajtam a pánikos szorongás, de némán, látható jel nélkül. S jobb kezemben egyre inkább szorítottam a konyakos pohárkámát, ami egyszerre reccs, széttört a tenyeremben, és összevissza véreztem mindent. A vendégek között kitört a nyugtalanság, a pincér elég gyorsan becsavarta valami ronggyal a kezemet, s egyszer csak szólt a sziréna: megérkezett a mentő, betuszkoltak – persze Feri is jött –, s vittek, vittek, egyenest a detoxikálóba, vagyis a kijózanítóba. Egy hatalmas kórteremben lefektettek egy ágyra, s nekem akkor az volt a fixa ideám, hogy török fogságba estem. Körben minden ágyon hánytorgó, hörgő és nyüszítő emberek, s az állandóan friss behozottak részeg hangoskodása. Persze én is hányni-vetni kezdtem magamat, s még nem tudom, mi mindent csinálhattam, mert a vége az lett, hogy kezeimnél-lábaimnál fogva kikötöttek, s akkor aztán végleg úgy gondoltam, hogy „be vagyok zárva a Héttoronyba”. Lassan azért el is szunnyadhattam, mert hajnalban jött értem Feri, s úgy kellett felébreszteni. S mikor leoldozták rólam a kötelékeket, csuklómon is, lábfejemen is véraláfutásos gyűrűk voltak, ami azt jelentette, hogy kikötésem után is erősen hánykolódtam. De a drága Feri hajnalban már ott volt a város peremén értem, hogy kiváltson és hazavigyen. Mikor kiléptünk a kapun, akkor láttam azt, amit egyébként ritkán: nagy piros fátyoltól körülvéve éppen kelt fel a nap. – Aztán több napba tellett, míg kialudtam-kipihentem kalandomat. Addig többször megcsodálhattam drága barátom tornamutatványát: minden lefekvés előtt lenyomott száz karhajlítást. Mégpedig hogy! Lábaik egy zsámolyra tette, s tenyere helyett csak három-három ujjal támaszkodott a parkettára! Nem hiszem, hogy lett volna emberfia, aki ezt utána tudta volna csinálni. Engem is biztatott, meg is próbáltam, de minden nehezítés nélkül is csak 24-25-ig jutottam. – De lassan közeledett ösztöndíjunk vége, s a Vitosát, Szófia leglátogatottabb kirándulóhelyét még nem is láttuk. Egyik utolsó napunkon úgy döntöttünk, hogy fölme gyünk mi is. Ugyanaznap délutánján sajtótálalkozónk volt betervezve, de úgy gondoltuk, vígan visszaérünk addig. A hegy lábáig villamossal mentünk, onnan, mint bárki másnak, gyalog kellett megmászunk a hegyet. Útközben már rájöttünk, hogy nem is olyan egyszerű, mint ahogy gondoltuk. Bizony, a csúcs nagyon magasán volt, s néhány érdekesség meglátogatása után bizony úgy gondoltuk, hogy rászolgáltunk egy sörrre. Volt is ott fönt egy alkalmas vendéglő, s már bent is voltunk. Igen ám, de ahogy a mondás tartja: magyarral az ember mindenütt találkozhat – magyar beszédünket meghallva, hamarosan asztalunk-

hoz telepedett egy úr: a veszprémi egyetem középkorú kémiaprofesszora. Ő addig magában sörözött, de mégis más társaságban! Jó társalgó volt, s miközben meg is ebédeltünk, hangulatos társalgás folyt, újabb és újabb kör sörök közepe. Aztán áttértünk keményebb italokhoz, s hol is köthetett ki beszélgetésünk fonala, mint a nőknél. És végül felvetődött a kérdés: melyikünket csalhat meg a felesége, míg mi Bulgáriában csavargunk? Mi Ferivel állítottuk, hogy mi ezt kizártnak gondoljuk, míg tudós barátunk, aki a kérdést felvetette, hosszú és érzelmes szövegben ecsetelte (a végén majd elsírta magát), hogy ő bizony nem biztos ebben, sőt úgy hiszi, biztosan megcsalják, de mit tehet. Nagyon szereti a feleségét, és ragaszkodik hozzá. – Végül is óránkra pillantottunk, s riadtan konstatáltuk, hogy a sajtótájékoztatót elmulasztottuk. Azonnal fizettünk, pakoltunk, és nyomás le a heggyről! Persze a helyszínen már senkit sem találtunk, csak a személyzetet, kik furcsán néztek ránk. És azonnal mentünk megtalálni tolmácskáinkat. Amit aztán tőle kaptunk! Nem volt szokása, de most kiabált velünk, hogy hogyan képzeljük mi a dolgokat, húsz vezető újságíró hiába várt ránk, s mikor kiderült, hogy hiába, dühösen széledtek szét, mondogatván, hogy ilyet még nem tapasztaltak. És ezzel a „gikszerrel” tulajdonképpen ösztöndíjunk végéhez is értünk, odaadtuk tolmácskáinknak dokumentjeinket, hogy elintézte a repülőtérre a hazautazásunkat, megváltva jegyeinket. S újabb szégyenletes kalandunk utóhatását azon is lemérhettük, hogy Bozsidári Bozsilov főtitkár, aki annak idején konyakkal fogadott bennünket, feltartott fejjel, köszönésünket nem fogadva húzott el mellettünk, mikor az Írók Éttermében találkoztunk. Viszont Vladimir Levcssev, aki hamarosan kultuszminiszter lett, és persze százszor jobb költő volt, megértően fogadta „művészi csibészkedéseinket”, s búcsúajándékként mindkettőnknek egy-egy népi motívumos boroskészletet küldött. – Mikor minden rendben volt hazautazásunkhoz, tolmácskánk kíséretében még egy látogatást tettünk: meglátogattuk a központi áruházat, hogy pénzeink maradványából apróbb ajándékokat vásároljunk családtagjaink számára. Aztán már tényleg nem maradt más, mint összecsomagolnunk. S természetes módon tolmácskánk kikísért bennünket a repülőtérre, ahol aztán gond nélkül túljutottunk a beszállási procedúrákon. Gyönyörű időben utaztunk haza, ahova már, mi tagadás, nagyon kívánczotunk. A repülőgépen még egyszer értékeltük utunkat, s kalandjainkat is beszámítva, nagyon elégedettek voltunk. Ferihegyen aztán, világos, rózsás mintás ruhájában várt ránk Kati, a karzaton összegyűlők közül messzire kiviláglott, s taxival vitt bennünket haza. Jó volt újból itthon lenni!